

4

Çevre Hakları ve Adalet

Bu bölümde:	Sayfa
Bhopal zehirli gaz felaketi	37
Haklar ve adalet için mücadele	38
Zehirli maddeler vücudumuza nasıl alınır?.....	41
Çevreyi korumak için tasarlanmış bir klinik	41
Değişim için çalışmak.....	43
Kabul edilebilir risk? Kimin için?.....	44

Çevre Hakları ve Adalet

Herkesin sağlık hakkı, güvenli ve sağlıklı bir çevre hakkı vardır. Maalesef, bu haklar sıklıkla karşılanamaz. Birçok insan temel ihtiyaçların sağlanamaması ve zararlı maddelerin fazlalığından kaynaklanan ciddi sağlık problemleriyle karşılaşır. En örselenebilir kişiler; ırk, etnik yapı, din, cinsiyet, sınıf, kast, yoksulluk ve diğer sebeplerden dolayı düşük statüye sahip olanlardır. Bunlar genellikle ilk olarak ve en çok acıya maruz kalanlardır. Güçlü kişiler tarafından haklarına saygı gösterilmeyen toplulukların sağlıklı, güvenilir, koruyucu ve eğlenceli bir çevrede yaşamak için mücadele etmeleri, çevre hakları mücadelesi olarak adlandırılır.

Hak etmeyerek çevresel sağlık felaketlerine maruz kalan topluluklardan tutun da bu felaketlerden kurtulmak için sağlık hakkı ve çevresel adaleti korumak ve savunmak için organizasyonlar yapan kişilere kadar pek çok hikaye anlatılmaktadır. Bu bölümde böyle bir hikayeyi okuyacaksınız.

Bhopal Zehirli Gaz Felaketi

3 Kasım 1984 gecesinde Hindistan'ın Bhopal şehrinde korkunç bir felaket oldu. Bhopal'in kalabalık ve fakir bir yöresindeki bir böcek ilacı fabrikasındaki sızıntı sonucu tonlarca zehirli gaz havaya karıştı. Fabrikanın uyarı sistemindeki arıza neticesinde hiç kimse bir alarm sesi işitmedi.

Sağ kalanlardan Aziza Sultan'ın hatırladıkları şöyle:

Gece, bebeğimin şiddetli öksürük sesiyle uyandım. Oda beyaz bir dumanla dolmuştu. İnsanların 'Koşun! Koşun!' diye bağırıyordu. Nefes aldıkça öksürmeye başladım, sanki bir yangın yerindeymişim gibi.

Sağ kalan bir diğer kişi, Chapmpa Devi Shukla, anlatıyor:

İnsanlar uyanır uyanmaz üstlerinde ne varsa onunla koşmaya başladılar, bazıları çırpı çıplaktı. Sadece kendilerinin ve sevdiklerinin canlarını kurtarmayı düşünüyorlardı.

Sanki birisi vücuduma kırmızı biber doldurmuştu. Gözlerimden yaşlar boşanıyor, burnum akıyordu, ağızda köpük vardı.

Maruz kalan kişilerden Aziza Sultan ile Devi Shukla hatırladıklarını şöyle anlatıyorlar :

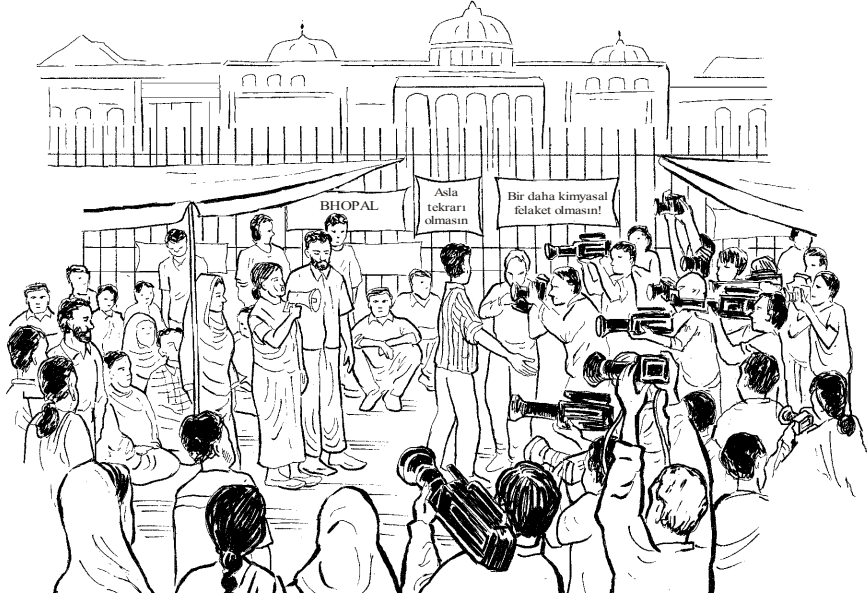
Zehirli gaz o gece pek çok insanın ölümüne neden oldu. 3 gün sonra 8 bin kişi ölmüştü. Fakat bu, felaketin sonu değildi. Aslında, bu sadece bir başlangıçtı. 20 yıl boyunca, 20 binden fazla kişi vücutlarında kalan zehir nedeniyle öldü. Pek çok kişide ağrı ve solunum güçlüğü, sürekli öksürük, ateş, kol ve bacaklarda his kaybı, zayıflama, korku, depresyon ve **kanser** gibi korkunç hastalıklar gelişti. Kazadan sonra hayatta kalanların çocuklarında ve torunlarında kol ve bacak olmaması, gelişme geriliği, farklı üreme ve sinir sistemi problemleri gibi **doğumsal kusurlar** baş gösterdi. Bhopal'de o gece havaya karışan gazdan 150 binden fazla kişi zarar gördü.

Haklar ve Adalet İçin Mücadele

Zehirli gaz sızıntısının olduğu yer bugüne kadar temizlenmedi; terkedilmiş fabrika, bir felaketin ölü bir hatırlatıcısı gibi yerinde duruyor. Zehirli kimyasal yığınları açık havada, şehrin altındaki yeraltı suyu da zehirli bir vaziyette duruyor. Pek çok insan, sağlık problemleri için gerekli olan tıbbi tedaviyi asla almadı. Bundan dolayı, Bhopal halkı felaketi geçmişte olup bitmiş bir şey olarak düşünmüyor. Felaketi, her gün yüz yüze kaldıkları, devam edegelen bir durum olarak görüyorlar.

Böcek öldürücü fabrikası Union Carbide adında **çok uluslu bir şirket** (pek çok ülkede faaliyet gösteren büyük bir şirket) tarafından kurulmuş. Felaketten sonra hayatta kalanlar, çok az zarar gördüklerinin doğru olmadığı kanısındaydılar. Etkilenen kişilerin hastalıklarını tedavi ettirecek ya da kalıcı bir işi olmayan aile üyelerine bakacak parası yoktu. Şirketin sorumluluğu üstlenmesini istiyorlardı. Fakat Union Carbide, felakete fabrikadaki bir işçinin neden olduğunu söyledi ve sorumluluk almaktan kaçındı.

Haklar ve adalet için uğraşan diğer insanlar gibi, Bhopal'de felaketten etkilenen insanlar da, yoksulluğun sadece sorunlarını ağırlaştıran neden değil, felaketin oluşmasında temel etken olduğunu biliyorlardı.

Felaket niçin oldu?

Bhopal felaketi, asla olmaması gereken korkunç bir olaydır. Fakat, korkunçluğu kadar, sürpriz de değildi. "Ama neden..?" aktivitesi, Bhopal felaketinin ana nedenlerini anlamamıza yardım edebilir.

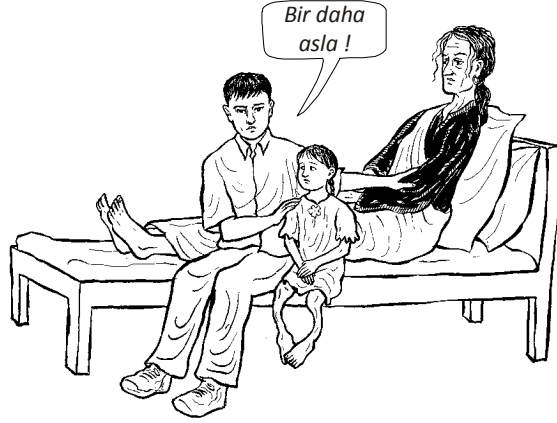

Dünyanın her yerinde şirketler çevreyi kirleten fabrikalarını, zehirli atıklarını ve diğer tehlikeli endüstriyel projelerini, yoksulluk ve düşük statüye en fazla maruz kalan insanların bulunduğu yerlerde inşa ederler. Bu yolla fakir ülkeler ve topluluklar zehirli endüstriler, ürünler ve kirlilik için atık alanı olur.

Bhopal'de adalet için uluslararası kampanya

Bhopal gaz sızıntısından sağ kalanlar, bu hadiseye dikkat çekmek ve şirketi sorumlu kılmak için birlikte çalıştılar. Açlık grevleri organize ettiler ve sesleri duyulana kadar bir şey yemediler. Susuz ve yiyeceksiz olarak başkente kadar 750 kilometre (466 mil) birlikte yürüdüler. Adalet istemek için ulusal başkente de topluca yürüdüler. Kadınlar, başbakanlığın önüne çadır kurdu. Burada 3 ay boyunca kamp yaptılar. Şafaktan alacakaranlığa kadar isteklerini şarkılarla ifade ettiler.

Bu felaketten birkaç yıl sonra mahkeme Union Carbide'in Hindistan hükümetine 470 milyon dolar ödemesine karar verdi. Bu önemli bir zaferdi, fakat yeterli değildi. Bu paranın önemli bir kısmı sağ kalanlara ulaşmadı. Hemen sonra, Union Carbide, Dow Chemical isimli bir diğer çok uluslu şirkete satıldı. Dow Chemical hem sorumluluk üstlenmeyi hem de etkilenen insanlara tedavi yardımıyla bulunmayı reddetti. Ne felaketin olduğu ülke olan Hindistan hükümeti, ne de her iki şirketin merkezi olan ABD hükümeti, felaketin sorumluluğunu üstlenerek adaleti yerine getirmeye istekliydiler.

Hayatta kalanlar adalet için çabalarını devam ettirme amacıyla uluslararası bir kampanya organize ettiler. Öğrenciler, çevre grupları ve insan hakları örgütleri ile ortaklaşa organizasyonlar oluşturdular. Dünyanın her tarafından insanlarla dayanışma neticesinde, Bhopal'de hayatta kalanlar adalet isteklerini Union Carbide ve Dow Chemical şirketlerinin merkezine ilettiler. Şikâyetlerine dikkat çekmek için diğer kişileri de açlık grevi yapmaya yönlendirdiler. Üstelik ailelere destek verdiler, kendi sağlık bakımlarını organize ettiler (bkz sf 324), diğer zehirli felaketlerin kurbanlarına ve hayatta kalanlarına destek verdiler.

Bhopal'de adalet kampanyasının sloganı "Bhopal, bir daha asla!" idi. Amacı, gelecekte benzer çevresel felaketlerin olmasını engellemektir. Çabalarını uluslararası alana taşıyarak, zehirli maruziyetin uzun dönem etkileri hakkında dünyaya önemli bir ders verdiler. Bhopal'de hayatta kalanlar endüstriyel kazaların herhangi bir zamanda ortaya çıkabileceğini ve fakir halkın diğerlerine göre buna daha fazla maruz kalabileceğini gösterdiler. Onların hak ve adalet için çaba göstermeleri herhangi bir yerdeki toplum örgütleyicileri için bir model oldu.

Zehirli Maddeler Vücuda Nasıl Alınır?

Yeme-İçme

Soluma

Deriden geçiş

Zehirli bir kimyasala ne kadar uzun süre maruz kalınırsa (doğrudan temas) o kadar fazla zarar görülebilir. Bhopal'de binlerce insan gazı soluyarak ve deriden temasla buna maruz kaldı. Bu ani bir felaketti. Çünkü, kimyasal felaket temizlenmedi ve kimyasallar fabrika çevresindeki tüm alanlara yayıldı, zehir toprağa ve şehrin altındaki yer altı suyuna geçti. Yıllar sonra şimdi, insanlar bu zehirlenmiş sudan içiyorlar. Bu, devam edegelen felaketin bir parçası.

Bhopal'de olduğu gibi geniş ölçekli bir zehire maruziyette ya da boya, çözücü ya da sıradan bir ürüne basit bir temasta ilk yapılması gereken şey kimyasalı uzaklaştırmak ya da ondan uzaklaşmak, böylece maruziyeti devam ettirmemektir. Bundan sonraki iş ise sonraki maruziyetleri önlemektir. (Zehirli kimyasallardan kaynaklanan sağlık sorunları hakkında daha fazla bilgi için bkz Bölüm 16).

Çevreyi korumak için tasarlanmış bir klinik

Bhopal halkı çevresel adalet için mücadele ediyordu. Aynı zamanda, felaketi ortadan kaldırmak için uğraşıyorlardı. Hayatta kalanlar ve gönüllüler Sambhavna Kliniği'nin parası olsun olmasın ya da dini ve kast sınıfı ne olursa olsun tüm topluma sağlık hizmeti sunmasını temin etmeye başladılar. *Sambhavna* Sanskrit ve Hindu dillerinde "imkan" anlamına gelir.

Sambhavna Kliniği çevre sağlığı için bir modeldir. Burada mümkün olduğunca güvenli işler yapılmakta. Örneğin:

- Kliniği temizlemekte kimsenin zehirli temizleme ürünlerinden zarar görmemesi için sadece sıcak su ve sabun kullanılır.
- Tıbbi bitkiler yetiştirmek için klinik çalışanları bir bahçe yaptılar. Bahçede hiçbir kimyasal kullanılmaz. Klinikte tedavi edilenler bahçede çalışır ve tedavileri için kullanılacak tıbbi bitkileri toplarlar.
- Ne zaman kliniğe yeni bir ek bina gerekse yalnızca zehirli olmayan inşaat malzemeleri kullanılır. Binalar yerel malzemelerle yapılır, tabii ışık girecek şekilde ve hava akımı sağlanacak şekilde tasarlanır.
- Yağışlı mevsimlerde kiremitli çatılarda yağmur suyu toplanır ve yeraltı tanklarında saklanır. Böylece yağışsız mevsimler için su temin edilmiş olur.
- Su temizlik amacıyla kullanıldıktan sonra havuzlara yönlendirilir ve daha sonra yer temizliğinde ve tıbbi bitkileri sulamada kullanılır.
- Elektrik **güneş enerjisi panellerinde** üretilir, böylece çok az kirlilik oluşmuş olur.

Sambhavna Kliniği sadece tedavi ederek değil, aynı zamanda hastalıkları da ilk etapta önleyerek sağlığa nasıl ulaşılacağını göstermektedir. Zehirli maddelerin zararlarını azaltmadaki bu örnek okullar, işyerleri, hükümet binaları ve evlerimizde uygulanabilir. Ancak, evlerimizi ve kurumlarımızı daha sağlıklı ve verimli hale getirsek bile, endüstriyel kuruluşlar zehirli maddeleri üretmeye ve kullanmaya devam ettiği sürece duyarlı kesim risk altında olmaya devam edecektir (Sambhavna Kliniği hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz sf 324).

Değişim için çalışmak

Bhopal'ın hayatta kalanları uzun süreli sağlık ve iyilik için çabalama adına toplumlarını organize ederek, çevre hakları ve adalet için tüm dünya insanlarını örgütlemekteler. Zehirli kimyasalların zararlarını azaltmak için organize edilen bu prensiplerin faydaları kanıtlanmıştır:

- **Günlük yaşamda zehirli maddelerden kaçın.** Evleri, kamu kurumlarını ve iş yerlerini temizlemede zehirli olmayan kimyasalları kullanın (bkz sf 351-353). Bahçede kimyasal böcek öldürücüler ve gübre kullanmayın, kimyasal kullanmadan bitki yetiştirin, sebze ve meyveleri yemeden önce dikkatle yıkayın (bkz Bölüm 14). Zehirli maddelere her an maruz kalma ihtimalimiz olduğu için, şirketlerin bunu yapmasına müsaade etmemesi amacıyla hükümetlere baskı oluşturmalyız.
- **Kirliliği önlemek için organize olun.** Zehirli felaketleri önlemek için açlık grevleri, oturma ve şarkı söyleme eylemleri yanında popüler tiyatro, medya, internet ve halkı eğitici diğer iletişim yöntemleri gibi farklı eylemleri kullanın. Eğer bir fabrika çevreyi kirletiyorsa, insanların işe ve gelire ihtiyaçları olduğu için işçilere geçim temin edecek alternatif yolları araştırın.
- **Şirketleri temizliğe zorlayın.** Her ne kadar bunu başarmak çok zor olsa da, bir şirketin zehirli maddelerden arındırılmasını istemek çevre hakları mücadelesinin önemli bir parçadır. Şirketler katılmasa bile halkın aynı fikirde olması neticesinde şirketlere neden oldukları zararı önlemek ve onarmak için sorumluluk yüklenmelidir.
- **Daha iyi standartların oluşması için hükümetlere baskı yapın.**

Maalesef çoğu hükümetler halktan ziyade şirket kazançlarını korurlar. Neticede şirketlerin maliyetten kaçınmayı ve sorumluluk almamayı istemelerinden dolayı çevresel adaletsizlik ve felaketler ortaya çıkar. Hükümetler daha duyarlılar başta olmak üzere halkı korumak için önceliklerini değiştirmelidirler.

- **Endüstrinin işleyişini değiştirin.**

Bhopal'deki Union Carbide fabrikası tarım zararlılarını kontrol altına almak için böcek öldürücü ürettiyordu. Fakat, böcekleri kontrol altına almak için bu kimyasalları kullanmaktan daha iyi yollar vardır. Aslında, her konuda daha az zararlı ve etkili yollar bulunmaktadır. Neden endüstri tarafından zehirlenmeye izin veriyoruz da neler yapmamız gerektiği konusunda karar vermeye izin vermiyoruz?

Ailemi
koruduğum
şekilde
hükümetimiz de
bizi ve çevremizi
korursa, hepimiz
daha sağlıklı
oluruz.

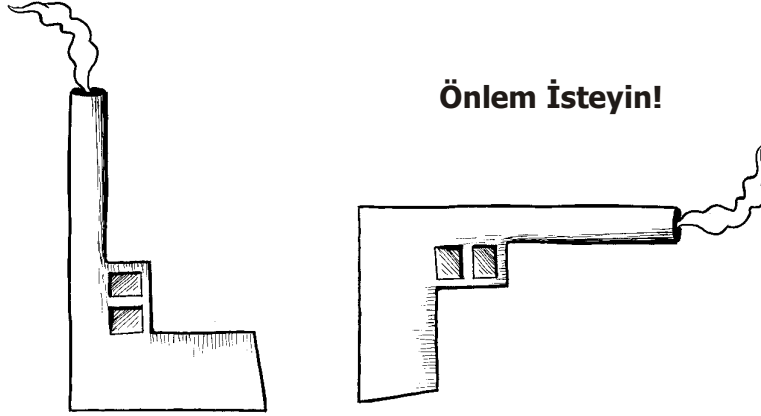
Kabul edilebilir risk? Kimin için?

Endüstri ve hükümetler çoğu zaman, "kalkınma maliyeti" adıyla bir miktar riskin kabul edilebilir olduğunu söylerler ve Bhopal felaket örneğinde olduğu gibi, çevresel zarar riskini haklı çıkarmaya çalışırlar. Bu, şirketlerin karlarını artırmak için bazılarımızın, özellikle daha zayıfların kurban edilebileceği anlamına gelir. Çoğumuz için bu kabul edilemez bir şeydir. Kar elde etme amacı zarara yol açmayı ve insanların sağlık ve sağlıklı çevre hakkını ihlal etmeyi meşru kılamaz.

Eğer Union Carbide şirketi veya Hindistan hükümeti koruyucu önlemleri almış olsaydı (bkz sf 33), belki de Bhopal zehirli gaz felaketi olmayacaktı.

Önlemler konusunda talepte bulunma

Güvenlik önlemleri zararı azaltabilir. Fakat tüm önlemler alınsa bile endüstriyel fabrikalarda daima bir miktar risk vardır. Eğer risklerden kaçınılamıyorsa, o zaman en azından eşit olarak paylaşılmalı ve yalnızca fakir halk ve topluluklar etkilenmemelidir. Uzun vadede, mümkün olduğunca güvenli olunursa, endüstri kuruluşları kardan ziyade güvenli olacak şekilde organize olmalıdırlar. Bunu elde etmek için şirketlerin daha güvenli önlemler almalarını ve hükümetlerin halkın sağlığını ve çevreyi koruyacak kanunlar hazırlamalarını istemeliyiz. Çevresel adaleti temin etmek için hepimizin izleyeceği yollardan biri de liderlerimizden ve gücü elinde bulunduranlardan, koruyucu önlemler konusunda rehberlik edici kararlar vermelerini istemek olacaktır.

Havayı kirleten bir fabrika... ...insanları öldüren bir silaha dönüşebilir.